

ЧЕТВЕРО В ОДНІЙ КІМНАТІ, КРІМ ДІВЧИНИ

Кімната професора біологічної хімії на вулиці П'ятакова була згори донизу виповнена кострубатим порядком людини, заклопотаної науковою працею. В цьому спеціально чоловічому порядку важить сама лиш доцільність, обдерта, як стара жебрачка, й заразом безоглядно ворожа до всяких питань естетики. Шафи на книжки, різного розміру, матеріалу та кольору, насуплено стояли вздовж стін — які випинаючись, мов вагітні, вперед, заставлені книжками в два ряди на кожній полиці, інші стрункі й високі, що вміщали книжок тільки в один ряд. Серед них були й горорізьблені дубові, й скромні гладенькі соснові, і пара американських — з десятків різноманітних шаф, куплених випадково в міру з'являлась на них потреба. Але не можна було заперечити, що всі вони, незважаючи на свою відмінність, однаково добре застерігали від пороку всю масу спеціальних книг, усередині їх замкнутих. Надмір книжок лежав дуже рівними й акуратними купками на підвіконні, трохи затемнюючи вдень кімнату, та на столі до письма, якого абсолютна чистота могла навести на думку, що ним, можливо, ніхто й не користується. Стіл цей, хоч і завантажений книжками, видавався, проте, пустинним через відсутність на ньому каламаря, бо Славенко писав виключно м'яким хімічним олівцем, загострюючи його спеціальною машинкою, що нагадує прилад шолушити кукурудзу в мініатюрі. По шухлядах у столі були складені різні папери й нотатки, рахунки на всілякі дрібні витрати за кілька років, документи, листування, що зберігалось у конвертах, де зазначено ім'я дописувача та його адресу — і все це так доладно, що господар міг, не дивлячись, усе потрібне йому зразу ж здобути. Великого клопоту довелось ученому зазнати, поки він при звичаїв до своїх вимог нову прибиральницю, яка, дарма що на честь її замах учинено, все-таки лишилась у нього служити: це був уже не перший замах у її житті, крім того, праці в професора було мало, а ставку вона одержувала цілу. Але вона мусила так орудувати в кімнаті, щоб жодна річ не була зсунута чи перекладена з свого питомого місця — коли б це сталося, настрої Юрія Олександровича рішуче зіпсувався б на півдня, і він позбувся б потрібного для праці спокою.

Стіни в брунатних шпалерах були вільні від будь-яких прикрас, різних там фотографій чи картин, але так само й без павутиння; широка канапа була громіздка для кімнати, але, з другого боку, надзвичайно зручна спати.

— Так, ти переконав мене, — сказав Славенко, що сидів коло столу, вигідно витягнувши ноги, — переконав, друже! Взагалі, добре зробив, що зайшов... Іноді відчуваєш оту дурну потребу — даруй на слові — побачитись із старими знайомими, а може, ще й нових придбати. Це, зрештою, безглуздо, бо всі люди однаково нецікаві, обмежені в своєму особистому побуті. І всі особисті стосунки базуються передусім на біологічних потребах, а потім на звичці й традиції. Є, наприклад, традиція ходити в гості, влаштовувати вечірки тощо... Все це з неробства, друже, повір мені! Нема чого робити, от і сходяться люди докупи... Жалюгідна річ! Бо такі сходи аж нічогосінько не додають до нашого досвіду. Поміркувати добре — на кий чорт мені бути знайомим, наприклад, з німецьким хіміком Абдергальденом, видатним працівником на полі біологічної хімії? Чи збагатять мене відомості про його вигляд, костюм, дружину, вдачу? З мене досить прочитати його праці. І коли б ми могли зібрати людську енергію, що марно тратиться в так званих особистих стосунках, коли б могли скерувати її в розумову працю...

— Але ж треба людям і спочити, — обізвався з канапи Льова.

— Спочинок мусить бути дійсний, — відповів Славенко. — Але що то за спочинок, коли люди витрачають розумову енергію на порожні балачки, виснажують свій мозок нікчемними міркуваннями про справи, які їх не торкаються і не будуть торкатися? Я не згадую вже про той випадок, коли вони просто напиваються... Сон — от єдиний і дійсний спочинок для людини! Але ми, нащадки звіра, живемо під владою безглузких атавізмів, що їх знищать тільки майбутні покоління... Тим-то й ти переконав мене. Тільки мені ще не зовсім ясно, чому ми мусимо йти саме до цієї дівчини? Чи не краще було б просто походити містом?

— Це мені спало на думку випадково, — сказав Льова. — Але ти не пожалкуєш... це розумна й цікава дівчина...

— Якби я почав цікавитись дівчатами, то вся моя робота к чорту пішла б! І дозволь наперед заперечити щодо її розуму: саме слово «дівчина» — ти вслухайся в нього, — містить у собі прикмету чогось недорозвиненого, дурного й обмеженого. Якщо вона розумна, то я не певен, чи дівчина вона... Аргумент «за» це те, що вона, як ти кажеш, українка. Мушу ж я десь на практиці застосувати своє знання, якщо вже набув його. А то виходить дивна річ — нашої увазі рекомендують мову, якої не почувеш на вулиці і якою нема з ким розмовляти!

— О, вона чудово розмовляє по-українському, — радісно сказав Льова.

— Тільки умова — на півгодини. Я вірю в твої найкращі почуття до мене, вірю в те, що ти щиро хочеш розважити мене, але, будь ласка, не затримуй мене! Взагалі, ти потрапив на зовсім незвичайний у мене настрій, — сказав Славенко, пускаючи дим. — Чергова серія моїх спроб закінчилась блискуче. Беруся тепер за нунклеопротейди! До речі, де ж живе ця Бісектриса, ця мадемуазель Помпадур?

— Дуже близьенько, на Жилянській, чотири квартали звідси...

— Це спрощує справу. Ходімо. Ах, чорт! — раптом скрикнув він. — Сьогодні день, коли я роблю візит шановному професорові Маркевичу! Але в мене сьогодні нема жодного бажання пити в нього нуднящий чай...

І він переказав телефоном професоровій покоївці Пелагеї, що нездужає, просить вибачити й прийти не може.

— Бачиш, ти призвів мене до брехні, — сказав він Льові. — Але до брехні я ставлюсь цілком розумово: мені не хочеться йти, я називаюсь хворим, тобто добираю достатнє й просте пояснення, яке дальших пояснень не потребує. Брехня, коли нею розумно користуватися, позиточна й для тебе, й для ближнього.

— Але час скажено йде, — сказав він, беручи на вулиці Льову під руку. — Пам'ятаєш наш саморобний шпиталь на польському фронті?.. Як це давно було! Чорт бери, так і зістарітись непомітно можна.

— Ми вже й так старі, Юрію, — меланхолійно зауважив Льова.

— Не в тому, зрештою, річ, старим чи молодим бути. Про мене старість навіть приємніша, спокійніша, але ж умирати не хочеться! Умирати ніколи не буде приємно, теорії Мечникова надто нереальні... Слухай, скажи зараз щиро, — ти справді не боявся небезпеки на війні, чи просто вдавав?

— Ні... справді не боявся... Так виходило, що не боявся.

— Дивна річ! Але тебе не впізнати. Не впізнати бравого лікпома Роттера. Занепав ти, Льово, на мокру курку виглядаєш.

— Бачиш, Юрію, — обережно промовив Льово, — це зовсім нічого не важить, як людина виглядає...

— Що? Ну, покинь... Лице — дзеркало душі. Ти ж усе-таки медик!

Юрій Олександрович почував себе чудово. Його душа по скінченні чергової серії спроб нагадувала щось ніби першотравневе свято, уквітчане переможними прапорами. Це був блажений настрій безтурботності, хвилина розснаження скупченої довгий час психічної енергії перед новим її напруженням.

Коли вони підійшли до будиночка на Жиланській вулиці, Юрій Олександрович мимоволі засміявся.

— Що за халупа, — сказав він. — Уявляю, які монстри тут мешкають! Цікава дівчина могла б добрати собі цікавішого приміщення. Ні, Льово, я зовсім перестаю вірити в її високі прикмети.

В кімнаті Льово ніяково познайомив його з дівчиною. «А она смазливая», — байдуже подумав Славенко, тиснучи їй руку.

— Прошу знайомитись далі, — сказала Марта.

— Давид Семенович Іванчук, — промимрив кооператор, невдоволений із забігу ще двох осіб.

— Дмитро Стайничий, — сказав юнак-інженер, що приїхав з Дніпропетровського.

— Вибачте, — сказав Славенко, — я не дочув вашого по-батькові.

— Я його не сказав.

— Дмитро принциповий ворог по-батькові, — сказала Марта. — Прошу сідати! Льово, ви на ліжкові, у мене ж тільки три стільці.

— Чим же пояснити вашу зневагу до батьків? — спитав Славенко, обережно сідаючи на стільця, що не викликав до себе довіри. «Яка дурниця, що я тут», — подумав він.

— Ніякої зневаги, — відповів Дмитро. — Не було на Україні звичаю, щоб по-батькові величати. Та й навіщо воно? Зовсім зайве з боку практичного. Тільки словом більше і на пам'ять важче. Далеко практичніше й краще буде звертатись на «товариш», «товаришка».

— Якщо логічно продовжити вашу думку, товаришу, — всміхнувся Славенко, — то ще раціональніше було б звертатися на «пан»!

— Та це ж контрреволюція! Гідра контрреволюції, ха, ха! — зареготав кооператор.

— Але така раціоналізація суперечила б нашій соціальній практиці, — незичливо промовив інженер. Подумавши трохи, він додав: — Воно правда, що «товариш» довший на вимову проти «пана», так що ж з того? Значить, задля практичності треба «товариша» скоротити на «това», чи що.

— Або «тиша», «триша», «твиша», — підхопив кооператор.

— Та покиньте, нарешті, товариші! — скрикнула Марта. — Ви всі страшенно нудні! Все хочете зраціоналізувати й зробити практичним.

— Цього вимагає життя, — сказав Дмитро.

— А ви від нього нічого не вимагаєте! Правда, Льово?

— Я цілком згоден з вами, Марто... Дозвольте закурити.

— Прошу. Перший раз вільно всім разом, а потім тільки по черзі. Суворо по черзі. Давиде Степановичу, призначаю вас стежити за виконаном розпорядження.

— Всіда готов, — сказав кооператор.

Всі, крім дівчини, зразу ж закурили, причім Давид Семенович, маючи через бідність свою жажливі цигарки, почастувався в Дмитра.

— Хто заговорить про раціональність або практичність, — сказала Марта, — з того штраф двадцять копійок на користь безпритульних. Давиде Семеновичу, виконуйте й це розпорядження!

— Всіда готов, — сказав кооператор.

«От богема», — подумав Славенко.

— Плачу карбованця авансом, — недбало заявив Дмитро, даючи гроші кооператорові.

— Розписка за мною, — задоволено промовив той.

— У нашому приємному товаристві, — сказав Славенко, — щоб не ображати нашу прекрасну господиню, — він злегка вклонився Марті, — нам годилося б розповідати про якісь цікаві пригоди, про любовні пригоди, на зразок як у збірці одного, якщо не помиляюсь, іспанського давнього автора, під назвою... здається, «Камертон»... чи щось подібне...

— Який сором! — скрикнула Марта. — Ану ви, Дмитре, скажіть, чий це твір і як він зветься?

— Це не до моєї спеціальності, — відмовив той. — Скажіть, будь ласка, — звернувся він до професора, — ви і є той Славенко, що викладає в медінституті біологічну хімію?

— Маю честь.

— Я знаю кількох ваших слухачів, моїх товаришів у роботі, і багато чув про ваші лекції... зокрема про поставу практичних робіт...

— Штраф, штраф! — крикнула Марта.

— Штраф, ах, ах! — підхопив кооператор. — За практику штраф. Ваших у мене вісімдесят копійок.

— На жаль, лекції з біологічної хімії не посідають у медінституті належного числа годин. Зорганізувати окремий інститут біологічної хімії є наше невідкладне завдання. Щодо лабораторної роботи, то, скільки дозволяють наші умови, я, звичайно, зраціоналізував її...

— Штраф! — крикнула дівчина. — І штраф підвищується до п'ятидесяти копійок.

— Я бачу, що розмова мені дорого коштуватиме, — сказав Славенко, даючи гроші.

— За ваші спроби над білками, — провадив Дмитро, — я читав дещо в пресі. Звичайно, на білках я не тямлюся, і мене цікавлять тільки практичні наслідки...

— Штраф! — заревів кооператор. — Марто, беріть з них по три карбованці.

— Ні, це справді щось неможливе, — мовила дівчина. — На посаді практика й раціоналізація, вдома про практику й раціоналізацію... фу, аж язик заплутався! Неможлива річ! Сухарі якісь... Давиде Семеновичу, — звернулась вона до кооператора, — поверніть їм гроші, вони гидкі й невиправні.

— Ви хочете викреслити два найуживаніші в нас слова, з яких одне безперечно є символ нашої доби і нової людини, — сказав Славенко, беручи назад полтинника.

— Так, — відмовив він Дмитрові, — преса подала дещо про мої досліди і саме в площині їх практичного значення. Але можливо, що практичного значення вони й не матимуть, — сухо додав він.

— Що ви! — посміхнувся Дмитро. — Щоб така матеріалістична наука, як біологічна хімія, та не давала практичних наслідків!

Славенко теж вибачливо посміхнувся і вголос ввічливо промовив:

— Матеріалістична наука! Це сміливо сказано. Наука не є ні матеріалістична, ні ідеалістична, ні яка інша. Вона є наука, та й годі. Вона безстороння і за напрям своїх висновків не відповідає.

Молодий інженер з самого початку не видався професорові дуже приємним. Той якось недбайливо сидів на стільці, тримався страшенно незмушено, як завсідник, і в тоні йому раз у раз бриніла фамільярність людини, що всіх звикла вважати собі за рівню. Ковбойка з відкритим коміром і стрижена голова Дмитрова показувались йому досить нахабними. «Певно, за цією кралею впадає, хлопчисько!» — подумав він. І йому мимоволі хотілося хлопця подратувати.

— Значить, до Бога завертаємо, — сказав Дмитро.

— В гості до Ісуса Христа, ха, ха! — прикинув кооператор.

— А так, коли хочете, до Бога. Зрештою, його існування наука ніколи й не заперечувала. Тут доречно згадати великі слова Бекона: «Хто тільки покуштує з келиха науки, той заперечує Бога. а хто вип'є той келих до дна, той пізнає Бога».

— Це ми чули від проповідників у Софії, — сказав Дмитро.

— А ви, Льово, в Бога вірите? — спитала Марта.

— Та певно, що в Софії на колінах лазите — додав кооператор, що Льови зовсім не боявся.

— Та що ви, Марто... звідки це ви? — зніяковів Льово. — І в Софії я ніколи не був...

— Признайтесь, Льово! — крикнула дівчина. — Не уявляю собі, щоб ви в Бога не вірили!

Льово зовсім спантеличився. Кооператор заплескав у долоні.

— На попа його висвятити, — сказав він.

— Вам смішно? — спитала дівчина в Дмитра. — Хіба право вірити скасовано? Особиста справа кожного громадянина.

— Особисто воно так, а практично — це значить, що душа вбога.

Притому інженер видобув цигарку, хоч якраз курил і Славенко.

— Киньте цигарку, двом курити не можна, — сказав кооператор.

— Дарма, кватирку відчинимо.

Але Славенко свою цигарку погасив. Тим часом Марта, не звертаючи уваги на їхнє цигаркове змагання, сказала гостро й глузливо:

— Який же з вас, Льово, тьохтій! Який ви непристойно м'який та добросердий! Справжній Ісус Христос... І нікому ви не потрібні.

— А яких же треба, Марто? — серйозно спитав Льово.

— Треба міцних.

— Пізнаю українську жінку, — задоволено промовив Дмитро.

— Дозвольте запитати, коли це не секрет, — посмішкувато запитав Славенко, — чому ви вважаєте за можливе надавати саме українській жінці всяких чеснот і чим, на вашу думку, українська жінка вигідно різниться від будь-якої іншої?

— А це довго говорити, — відказав інженер.

— Щось сьогодні Дмитро неговіркий, — сказала Марта. — Йому, бачите, здається, — звернувшись до Славенка, — що історія виробила в української жінки багато позитивних прикмет...

— Не здається, а так воно і є, — обізвався Дмитро.

— Мені зовсім випадково, в зв'язку з загальним процесом українізації, довелось обізнатися з народною думою про Марусю Богуславку, — зауважив Славенко. — Ця українська жінка випустила з турецького полону запорожців, користуючись із прихильності паші до себе, але ж сама до рідного краю вертатись не схотіла. Даруйте, я не вбачаю в її вчинкові великої відваги! Ця Маруся, зрештою, нічим себе не скривдила. Вона лишилась у турецьких розкошах, гадаючи своїм милосердям до земляків спокутувати зраду батьківщині. Тобто і незайманість зберегла, і капіталу набула.

— А Бондарівна? — спитав Дмитро.

— З цією українською жінкою я ще не мав нагоди обізнатися. Щиро сказати, я вперше чую її ім'я, та коли вона будь-чимсь цікава, я обов'язково запитаю про неї в свого лектора. Проте можна з певністю сказати, що кожна нація має дужих і кволих, енергійних і млявих, розумних і дурнів. Кожна нація мала своїх героїв та героїнь, а коли не мала, то їх вигадували. Але тільки сліпий може не бачити, що поступ стирає нації. Коріння національних відмінностей полягало в різницях економічно-географічних умов, отже й побуту певної групи людей. Але техніка згладжує економічні особливості, географічні умови завдяки щільнішому спілкуванню людей втрачають свою вагу, тому й побут — житло, одяг та звичаї — стремлять до єдиного вселюдського стандарту. Річ відома, що залізниця й авто, взагалі шляхи сполучення, є найбільші вороги національної окремішності. Отже, все те, що живить національні різниці, має коріння в минулому, а не в сучасному. Національні різниці нині є тільки інерція, якої рушійна сила завмирає.

— Все це софістика, — буркнув Дмитро.

— Якщо ви логічні міркування вважаєте за софістику, то які аргументи здаються вам чинними?

— Практичні, — сказав Дмитро. — Життя здається мені чинним, а не міркування. Я, знаєте, пролетар — менше слів і більше діла.

— Тоді я радив би вам подивитись на справу з класового погляду.

— Давно дивлюсь.

— І що ж ви бачите?

— Смотрю у книгу й вижу фігу, — зареготав кооператор.

— Бачу, що треба національні прагнення довести до відпору, вичерпати їх. Тоді й справді національні різниці зникнуть.

— Не зникнуть, ніколи не зникнуть! — сказав кооператор. — От я скільки помічав: як тільки два хахли зберуться, так і полаються.

Тепер розмова пішла на політичні та економічні теми, де Юрій Олександрович, якого

суперечка з інженером почала тішити, розвивав дуже песимістичні думки про майбутню долю людськості, виявляючи на всю широчінь свою здібність орудувати чіткими та заокругленими логічними конструкціями. Своїм справжнім поглядам на шкоду він прагнув насамперед заплутати і збити супротивника.

Говорив спокійно, стримано підкреслюючи належні місця, і почував велику приємність від своєї мови, своєї особи і своєї переваги над усіма присутніми. Принизити інженера здавалось йому доконче потрібним, але Дмитро, дарма, що розмова тільки між ними двома точилася, відповідав йому надто коротко й неохоче. Власне, він тільки заявляв свою незгоду з висновками професора, але від дискусії ухилився.

Кооператор, почувши про політику з економікою, зразу принишк. Ці теми здавались йому раз на все забороненими, отже, дуже небезпечними. Він стурбувався, вийшов навіть із помешкання подивитись, чи не підслуховує хто, хоч вдома, крім малої дочки його, була ще тільки німкеня, фрау Гольц, яка вже спала й поза тим взагалі недочувала. Все-таки кооператор похитав головою і подумав: «Напрасно вони про це говорять. Напрасно».

Марта слухала, прихилившись спиною до плахти, що висіла над ліжком за килим. Одноманітна і дуже, зрештою, нудна розмова, яка не потребувала від неї ні захочення, ні навіть втручання, була дівчині до вподоби. Бо присутність усього товариства була їй важка. Кожен день додавав їй неспокою, який на посаді вона ще стримувала, а вдома майже з ним не боролась. Квіти, прислані їй останнього разу, вже встигли зів'яти, і вона викинула їх, усохлі, з гнівом, вона навіть кошика спалила, а все ж у її грудях лишилась їх біла присутність, як необорна спрага. Дівчина бачила їх у сні — ними вкриті були цілі поля, гори, круті взбережжя річок, де вона ходила, але, доторкнувшись до їх пелюсток, вона замість м'якості почувала ріжуще лезо, колючі заховані терни, що ранили в кров її долоню. І ці рани приймала її душа. «Може, я хвора?» — думала вона. Та й справді, вона слаба була на ту ніжну й непереможну недугу, що таїться в надрах землі й людського тіла, за переказом із землі повсталого, — на недугу прагнення до сонячного палу, що без кінця обертає плодющу вогкість життя.

До приїзду Дмитра й до візиту нового знайомого Марта поставилась цілком байдуже. «Все це не те, не те», — подумала вона десь потай. Спочатку спробувала грати ролю веселої і чемної господині, але нові гості за розмовою ніби про неї й забули. Тоді й вона перестала на них зважати. Кімната щораз більше сповнювалась тютюновим димом, що поволі облягав лампу під скляним абажуром у формі тюльпану. Кутки в кімнаті потемніли, і дівчині починало здаватись, що вона далі й далі відсувається від людей, що коло неї сиділи, і з тої далечі бачила їх так, як краєвид, коли на нього глянути в широкий кінець біноклю.

— Благословіть форточку одкрити, — сказав до неї кооператор. — А то тут газова атака.

Марта здригнула.

— Відчиніть краще грубку, однаково витягне, — сказала вона. — Ви вже все, товариство, переговорили?

— Ми торкнулися багатьох питань, — сказав Славенко, — але говорив, власне, я сам, бо товариш Дмитро з причин, йому ближче відомих, не вважав за потрібне заперечувати моїх тверджень, хоч і не погоджувався з ними.

— Бо ви казали не те, що думаєте, — похмуро сказав Дмитро.

— Ви берете на себе невдячну роль читати в моїй душі, — зауважив Славенко.

Йому ніхто не відповів, і небезпека мовчанки раптом повстала в кімнаті. Але Славенко не дав їй поширитись і промовив, підводячись:

— За тим, товариство, дозвольте дякувати за приємно згаяний час та перепросити наприкінці, що я прийшов незапрошений і, може, навіть перешкоджав своєю присутністю.

— О, ні, заходьте й далі, будь ласка, — сказала Марта.

— З радістю скористуюсь вашим запрошенням при першій же нагоді, — відповів професор, і дівчині прикро стало від пихуватості його тону. «Чому він зневажає нас?» — подумала вона.

— І я теж, Юрію... я теж піду, — сказав Льова.

Вони вийшли разом, і Славенко сказав на вулиці:

— От маєш живий приклад вечора, загиблого в недоцільних балачках та порожньому змаганні. І якби ми почали зараз ходити по будинках, де оце світяться вікна, то скрізь, безперечно, побачили б ту саму картину: електрична лампка, стільці, а на них люди, що сидять, курять і розмовляють. Це зветься «бувати в товаристві». І, звичайно, ми скрізь побачили б одну з безлічі дівчат чи жінок, круг якої це товариство купчиться, як ошурка коло магніту. Все це старе, друже, як світ, і нудне без краю; це є нікчемне повторювання того, що безліч разів уже повторювалось... Цей вечір, коли хочеш, надзвичайно виразно показав мені, яку колосальну силу ще має над людьми традиція і скільки праці ще треба докласти, щоб зраціоналізувати людські відносини.

— Багато є нерозв'язаного, — сказав Льова. — І щомить трапляється незрозуміле... Тобто, я хочу сказати, що ось уже, здається, розв'язав, а потім бачиш, що ні, і... треба починати все спочатку.

— Розв'язати невелика річ, але треба вміти застосувати розв'язання до життя. Ми отруєні старими схемами, а розумова протиотрута в людині ще тільки виробляється. Я говорю, звичайно, про загал... Власне, тільки десять років тому наша революція поклала початок масового виробу тієї протиотрути. Так стоїть справа. І мені навіть виникає сумнів, чи не пустився я сьогодні в міркування та суперечку з підсвідомого бажання висунутись перед дівчиною, з якою ти мене сьогодні познайомив.

— А що ти думаєш... — жваво почав Льова.

— Я думаю, що це безглуздо й смішно, — сухо урвав його біохімік.

Коли Славенко вийшов, у кімнаті ще на хвилину лишилась якась нашорошеність, немов по одвідинах офіційної особи, що з'явилась у неприємній справі.

— Намолов сім мішків... — пробурчав нарешті кооператор.

— Язика доброго має, — сказав Дмитро.

Марта підвелася з ліжка.

— Я сиділа, як на спиритичному сеансі, — сказала вона сміючись. — Професор зовсім приспав мене балачкою... А що далі робитимемо, товариство?

— Може, додому пора? — непривітно спитав Дмитро, скоса поглядаючи на кооператора.

— Та воно кому з дороги, — хитро відповів Давид Семенович.

В цю мить дочка крикнула зі сну в сусідній кімнаті.

— Що за кляте дитя, галасує вночі, — невдоволено мовив батько. — Діти такі нервні пішли... О самувар!

— Слава Богу, в якого я не вірю, — сказав Дмитро, підходячи до Марти. — Нарешті можна серйозно поговорити... У тебе завжди отакі вечорниці?

— Це вас не обходить, — холодно відповіла дівчина. — І я прошу...

— Стривай, ти не пробуй принизити мене тоном та словами. Сказав поет: слова — полова...

— Але огонь в одежі слова, — додала дівчина.

— Я визнаю тільки початок.

— А я кінець.

— Чудово: початок шукає кінця! — скрикнув Дмитро. — Ми зробили зразу великий крок уперед...

На цю хвилину вернувся кооператор.

— Заснула, — сказав він, сідаючи. — Крикнула, та й спить... Дайте, Дмитре, цигарку..

— Немає, — похмуро відповів хлопець, якому хотілось дати кооператору не цигарку, а потиличника.

— То я й своєї, — мовив Давид Семенович.

— До завтрього, — сказав Дмитро підкреслено і пішов обурений геть.

— Хе, хе, всі розбіглись, тільки я коло вас, — сказав кооператор Марті й довгенько ще в неї сидів, передражняючи на всі способи Славенка і тим її потішаючи.